

Spoleczno-religijne wychowanie młodzieży w systemie prewencyjnym św. Jana Bosko

Social and religious education of the youth in the preventive system of St. John Bosco

Andrzej Luczyński

Abstract

Challenges that are faced by today's educational system relate to searching for effective ways of educating the young people of today who are often confused and lost in the world of moral and religious relativism. Father John Bosco, an Italian educator of the 19th century created a still applicable and effective system of preventive education which poses a great model of social and religious education of the youth. So as to prevent the youth from a moral decline father Bosco decided to prepare them for an independent life in a fast changing community. Qualifications (profession) as well as some religious grounds were offered to the young person. The article presents st. John Bosco's preventive system as an effective tool in the process of shaping mature social and religious attitudes of the youth. The text demonstrates the originality of the preventive system where the fundamentals are the intellect, religion and loving-kindness (a special quality of friendliness on the part of the educator).

Key words Preventive system. The youth. Education. Loving-kindness. Intellect. Religion.

Troska o wychowanie społeczne i religijne młodzieży zawsze stanowiła nieodzowny element działalności tak ważnych instytucji społecznych jak rodzina, szkoła i Kościół. Współcześnie gdy zachodzą znaczne przeobrażenia w obrębie funkcjonowania podstawowych instytucji wychowawczych, gdy zmianom podlega także sama młodzież jej potrzeby, oczekiwania, sposób bycia, niezbędnym wydaje się podjęcie refleksji nad problemem społeczno-religijnego wychowania młodzieży oraz sposobami jego realizacji. Pedagodzy i teolodzy starają się odpowiedzieć na pytania: jak wychowywać młode pokolenie by z szacunkiem odnosiło się do religijnego i kulturowego dziedzictwa przodków, jak zaszczyć w młodzieży wartości chrześcijańskie, według jakich wzorców kształtować ducha religijności dorastających pokoleń, jakimi cechami powinien się charakteryzować wychowawca, będący jednocześnie godnym zaufania człowiekiem i autentycznym świadkiem życia chrześcijańskiego itp. Podejmując więc rozważania nad problemem społecznego i religijnego wychowania młodzieży musimy odpowiedzieć sobie na tego typu pytania, aby otrzymać właściwy obraz podejmowanych działań wychowawczych i katechetycznych w obrębie troski o społeczno-religijny rozwój młodego pokolenia.

Młodzież stanowi bowiem niezwykle wrażliwą część społeczeństwa, w której można dostrzec zarówno te obecne jak i te przyszłe zmiany i przeobrażenia jakie czekają ludzkość. Młodzi w każdym czasie odwracają się od tego, co stanowi tylko pozór prawdy, sprawiedliwości, miłości, a szczególnie pozór religijności – w której nie uzewnętrznia się osobiste odniesienie człowieka do Boga. Młodzi zaś niemal „instynktownie” poszukują – często w sposób nieudolny – autentycznych ideałów i wzorców życia społecznego i religijnego, których tak bardzo potrzebują by zbudować stabilne fundamenty pod własne życie. Dla wielu społeczeństw stają się więc dziś wręcz konieczne poszukiwanie, przez szeroko rozumiane środowiska wychowawcze, właściwych dróg, na których młodzi ludzie mieliby możliwość realizacji swego człowieczeństwa w oparciu o trwale wartości społeczne i religijne (Gajdamowicz, 2010).

Kryzys jaki można obecnie zaobserwować w sferze wychowania społeczno-religijnego zdaje się nieuchronnie prowadzić, do budzenia się zwłaszcza w młodym pokoleniu postaw nacechowanych egoizmem, skłonnością do samowoli i braku odpowiedzialności. Troska zatem o jakość formacji społecznej i religijnej młodego pokolenia, którą zaważa się u wielu współczesnych pedagogów, z pewnością przyczyni się do wszechstronnej refleksji nad kierunkami i sposobami skutecznych działań pedagogicznych w tej dziedzinie. Ważnym czynnikiem decydującym o intensywności czy wręcz o występowaniu owych wartościowych działań wychowawczych jest problem odkrycia twórczych możliwości drzemających w istniejących już systemach i metodach pracy pedagogicznej.

Jednym z takich autentycznych i twórczych punktów odniesienia w dziedzinie wychowania staje się dziś dla wielu wychowawców system prewencyjny włoskiego pedagoga i duchownego Jan Bosko (1815-1888), w którym wychowanie młodzieży dokonuje się w niepowtarzalnym stylu, opartym na dialogu, szacunku wobec wychowanka i wartościach chrześcijańskich. System wychowawczy Jana Bosko nie jest bowiem tylko i wyłącznie dziełem czy traktatem pedagogicznym, ale stanowi przede wszystkim „sprawdzonej praktykę”, która może stać się wzorem i natchnieniem dla tych, którzy starają się z przekonaniem wykorzystać to aktualne również i dzisiaj doświadczenie, mimo zmienionej sytuacji życia współczesnej młodzieży. System ten staje się coraz wyraźniej źródłem inspiracji, alternatywnym punktem odniesienia dla wielu myślących i kreatywnych wychowawców; jego praktyka, daje świadectwo ogromnych możliwości wychowawczych, a jego twórca, sam wysokiej klasy pedagog, uosabia w sobie światło najwyższych ideałów wychowania, które czerpał z czystego źródła Ewangelii.

Nie ulega zatem wątpliwości, że jakość życia współczesnej młodzieży pozostaje w nierozzerwalnym związku z wychowaniem, szczególnie zaś z wychowaniem społeczno-religijnym. Wychowanie bez odwoływania się do świata wartości wydaje się bardzoubożone i poniekąd niemożliwe. Współczesność stawia bowiem przed młodym pokoleniem wielkie i poważne zadania. Od tego jak dzisiejsze środowisko pedagogiczne podejździe do problemu wychowania młodego pokolenia i zaszczepienia mu wiary oraz otwarcia go na możliwości współczesnej kultury, zależeć będzie czy młodzież potrafi zachować i wzbogacić wartości i ideały, tak bliskie jej i naturalne w okresie duchowego rozwoju, jakim jest młodość. Dlatego warto wnikliwie przeanalizować możliwości jakie stwarza system prewencyjny księdza Jana Bosko w wychowaniu społeczno-religijnym współczesnej młodzieży.

1 Przeobrażenia zachodzące w sposobie życia młodzieży

Młodzi ludzie żyjący w określonej przestrzeni społecznej i dążący do zaspokojenia swoich potrzeb najczęściej dokonują istotnych zmian i modernizacji w obrębie własnego życia, a także są zdolni do wszczynania procesów zmian, które mogą prowadzić do istotnych przemian w skali całego społeczeństwa. Inspiracją indywidualnego i grupowego udziału młodego pokolenia w procesach społecznych przemian najczęściej bywa pragnienie potwierdzenia własnej wartości oraz nieodparta potrzeba wolności, przynależności i sprawiedliwości, często wzmocniana przez nasilające się procesy globalizacji we współczesnym świecie. Młodych dążących do zmiany pewnego społecznego status quo najczęściej cechuje osobowość kreatywna, a zarazem odwaga w kwestionowaniu ustalonego porządku społecznego (Misiak, 1999). W przekonaniu młodego pokolenia zmiany zachodzące w przestrzeni życia społecznego globalizującego się świata są więc „wyrazem zderzenia zjawisk homogenizacji i uniwersalizacji ze zjawiskami indywidualizacji i różnicowania” (Melosik, 2007, s. 13). Jednym ze skutków tak rozumianych przemian społecznych jest narastający w życiu młodego pokolenia kryzys tożsamości kulturowej, który objawia się tym, że tradycyjne zwyczaje odchodzą w zapomnienie, znikają znane nam style życia, maleje

poczucie solidarności. Młode pokolenie w wielu przypadkach nie potrafi rozstrzygnąć dylematów związanych z samookreśleniem (Bukowski, Lubaś, Nowak, 2006). Innymi słowy brak pewności kulturowej daje młodym takie poczucie wolności, które pozwala im działać sposobem nieskrępowany, bez potrzeby odwoływania się do funkcjonujących w danym społeczeństwie zasad moralnych czy społecznych.

Młody człowiek otoczony elektronicznymi gadżetami czuje się dziś pewny siebie – jest przekonany, iż posiada wszystkie instrumenty aby poradzić sobie w życiu – a jednak gdzieś wewnątrz jest zagubiony i pusty, ograbiony z ideałów, pozbawiony celu i sensu życia, egzystując gdzieś na peryferiach swych ludzkich możliwości. Rodzina, szkoła, Kościół stają się dla niego jedynie miejscami gdzie się bywa ale gdzie nie warto i nie wolno się zatrzymać, zaangażować gdyż to ogranicza, zniewala, niejako spowalnia rytm życia, który powinien być intensywny, pełen wrażeń i doświadczeń czegoś, co nowe nieoczekiwane. Ponadto wielu młodych ludzi nie jest wdrażanych do systematycznego okrywania prawdy o samym sobie i o innych ludziach. W rezultacie tego każdy może mieć „swoją prawdę” w zależności od osobistych preferencji i upodobań. Wielu młodych ulega więc powierzchownej często egoistycznie zabarwionej analizie otaczającej ich rzeczywistości, przypisując prawidłowość wyłącznie własnym sądom, nie dbając o poglądy innych i nie biorąc pod uwagę potrzeb i oczekiwań innych, skłaniając się przy tym do relatywizmu poznawczego (Kostrubiec, 2004). Można w tym miejscu zapytać czy dotyczy to wszystkich młodych – z pewnością nie ale gruntowna obserwacja ich życia pozwala dostrzec, że każdy z nich jest w jakiś sposób poddany wpływowi „zniewalającej” ponowoczesnej współczesności.

Należy także zauważyć, że środowisko życia społecznego i religijnego jako miejsce rozwoju i wychowania młodego człowieka nie jest już obecnie tworem samej tylko „natury”, lecz staje się dziełem ludzkim. Podlega bowiem świadomym i planowym wpływom człowieka, który rości sobie prawo do nadawania mu określonego kształtu, poprzez kreowanie nowych zasad życia społecznego – jak łatwo dziś zauważyć nie zawsze zgodnych z naturą i dobrem człowieka (Spalek, 2005). W tym wielobarwnym świecie dla wielu młodych ludzi bycie oryginalnym i niezależnym staje się normą, która niekiedy zwalnia z odpowiedzialności za własny rozwój i przyszłość. Jednym słowem życie współczesnej młodzieży charakteryzuje ogromna różnorodność zjawisk społecznych, szybkie tempo życia, liczne procesy transformacji – kulturowej, obyczajowej, edukacyjnej, technologicznej – które tak naprawdę stwarzają poczucie zagubienia w rzeczywistości, która staje się niemożliwa do ogarnięcia przez młody umysł. Jest zatem konieczne, by ludzie zajmujący się wychowaniem umieli skutecznie i wytrwale, a zarazem dyskretnie, nieść pomoc młodzieży w chwili, gdy potrzebuje ona przewodnika, aby wybrać i zdecydować, kim być, co robić, jaką postawę zająć w społeczeństwie i na podstawie jakich wartości budować swoją przyszłość.

2 Podstawowe założenia systemu prewencyjnego ukierunkowane na społeczny i religijny rozwój młodzieży

Przystępując do analizy życia i twórczości jakiegoś wybitnego pedagoga poszukujemy z reguły w jego spuściźnie jakichś istotnych przesłań ideowych, założeń systemowych czy pojęć kluczowych, które precyzowałyby i streszczały całokształt jego wizji wychowawczej. Ksiądz Jan Bosko budując w oparciu o swe życie i zasadę miłości wychowawczej system prewencyjny, intuicyjnie i genialnie wprost wyczuł, że należy stworzyć system wychowania integralnego, poprzez który młody człowiek otrzyma pomoc w rozwoju naturalnym, społecznym i duchowym. Jan Bosko bowiem dobrze rozumiał trudne położenie wielu młodych ludzi egzystujących na marginesie życia społecznego. Szukał możliwości zaradzenia ich potrzebom materialnym, społecznym i religijnym (Magier, 2011).

W tym kierunku zmierzała cała jego działalność wychowawcza. Dostrzegał niebezpieczeństwo jakie tkwiło w uwarunkowaniach społeczno-ekonomicznych, a na jakie narażona była ówczesna młodzież. W swej działalności wychowawczej zawsze podkreślał konieczność integralnego wychowania młodego człowieka, a więc troskę o dojrzałość fizyczną, wykształcenie zawodowe, wyrobienie obywatelskie i moralno-religijne (Niewęglowski, 2000).

W tym kontekście zrozumiałe stają się zabiegi i wysiłki księdza Bosko, który wychodził na ulice Turynu, by zainteresować się nieszczęśliwymi, potrzebującymi chleba i serca młodymi ludźmi. Wiedział jednak, że jego pomoc będzie skuteczna pod warunkiem, że młodzież zmieni swoje nastawienie wewnętrzne. W tym celu ukazywał im głębokie wartości tkwiące w religii, a przez edukację przygotowywał ją do podjęcia obowiązków społecznych. W swoich zakładach wychowawczych stworzył środowisko rodzinne, gdzie młody człowiek mógł się uczyć, pracować i bawić (Weinschenk, 1996). Możemy również powiedzieć, że w całej swojej działalności postępował tak, by jego wychowankowie mogli doświadczyć dobroci, pokoju, poczucia bezpieczeństwa, czego on sam, choć nie bez trudności, doznawał w swojej rodzinie (Goetzinger, 2002). Naturalną siłą działania wychowawczego u Jana Bosko był również duży potencjał uczuciowy, wszechstronność zainteresowań, osobowość otwarta, mocna, zdecydowana, autonomiczna i zanurzona w codziennym życiu społeczeństwa, z którego wyrósł. Umiał pracować bez wytchnienia przez długi okres czasu; przyjaźń, przywiązanie do drugiej osoby wyrażał w sposób otwarty, szczerzy i delikatny, łatwy do odwzajemnienia (Niewęglowski, 2011).

Jan Bosko od pierwszych dni swego pobytu w Turynie wędrował ulicami miasta, by wyrobić sobie pogląd na sytuację materialną i moralną młodzieży. Przed oczami młodego wychowawcy pojawił się obraz młodzieży zagubionej i pozbawionej środków do życia. Ksiądz Bosko widział młodzież w potrzebie, w niebezpieczeństwie, młodzież stojącą na krawędzi przepaści. Myślał o tym, jak ratować zagubioną młodzież. Jego zainteresowania pedagogiczne kierowały się przede wszystkim ku wychowawczemu oddziaływaniu na ową młodzież, którą sam nazywał „biedną i opuszczoną”, a która wywodziła się z ubogich warstw społeczeństwa. Sekret, dzięki któremu jego działalność wychowawcza przynosiła tak wielkie owoce, polegał na tym, iż pragnął on uformować w młodym człowieku obywatela i chrześcijanina; uczciwego obywatela, godnego syna ziemi ojczystej i doskonałego chrześcijanina, w pełni odpowiedzialnego za swoje człowieczeństwo.

Pierwsze doświadczenie pracy wychowawczej pośród zagubionej społecznie i religijnie młodzieży zrodziło u Jana Bosko postanowienie uczynienia wszystkiego, co tylko możliwe na polu działalności wychowawczej, by nie dopuścić do sytuacji, w której pomoc młodym ludziom zagrożonym stanie się niemożliwa. Pragnął on osiągnąć młodzież wcześniej, by zwrócić ją w kierunku dobra. Popierany przez ludzi rozumiejących jego ideały budował wielkie zakłady, gdzie zbierał bezdomną młodzież, wychowywał ją, kształcił, uczył rzemiosła i nowej sztuki życia. Jego zdaniem autentyczna działalność edukacyjna i pedagogiczna domaga się akceptacji młodzieży z całym jej „uposażeniem” psychofizycznym. Kierując się więc swym doświadczeniem pedagogicznymi i określonymi potrzebami młodzieży znajdującej się w trudnej sytuacji materialnej i duchowej stworzył swój oryginalny system wychowania – nazywany przez niego prewencyjnym.

W powszechnym rozumieniu samo pojęcie „system” określa się jako „zbiór elementów oraz związków i zależności między nimi, tworzący określoną całość o charakterze statycznym lub dynamicznym” (Okoń, 1998, s. 337). Stanowi on również zespół zasad organizujących, norm i reguł obowiązujących w danej dziedzinie. W tym kontekście funkcjonowanie szeroko rozumianego systemu wychowania najczęściej „polega na realizowaniu planowej pracy wychowawczej nad kształtowaniem motywów, uczuć, przekonań, postaw, cech charakteru i sposobów postępowania młodego pokolenia, oraz na

uzyskiwaniu założonych efektów” (Okoń, 1998, s. 379). Idea zaś prewencyjna z takimi treściami, jak zapobieganie, zabezpieczanie, ochrona, przygotowanie i przewidywanie, egzystowała już od dawna wychowaniu. Obecna w różnych systemach wychowawczych – przejawiała troskę o pełne wykształcenie intelektualne i w miarę integralne ukształtowanie osobowości wychowanka. Niosła ze sobą przekonanie, żeby go zabezpieczyć, z jednej strony, przed złem, a z drugiej - wyzwolić wolę do pełnienia zadań w społeczeństwie.

Używany natomiast przez księdza Bosko termin „prewencyjny” należy „pojmować nie tyle w sensie dosłownym, ale raczej jako określenie bogactwa cech charakterystycznych właściwych jego sztuce wychowawczej. Podkreśla on przede wszystkim wolę zapobiegania powstawaniu negatywnych doświadczeń, które mogłyby osłabić zapał młodego człowieka lub narazić go na długie i mozolne odrabianie strat. Określenie to zawiera także przeżyte ze szczególnym natężeniem głębokie intuicje, ściśle określone wybory i kryteria metodologiczne, takie jak sztuka wychowania pozytywnego, ukazująca dobro właściwych i angażujących doświadczeń, urzekających szlachetnością i pięknem; sztuka pomagania młodym w »wewnętrzny wzrastaniu« przez rozbudzenie ich wewnętrznej wolności oraz przez przezwyciężanie zewnętrznych uwarunkowań i formalizmów; sztuka pozyskiwania «młodzieńskich serc, by z radością i zadowoleniem zapalać je do dobra, prostując wypaczenia i przysposabiając je do przyszłych zadań poprzez rzetelną pracę nad charakterem” (Jan Paweł II, 2000, s. 57).

Sposób, w jaki podchodzono do rozwiązywania problemów pedagogicznych za czasów życia Jana Bosko, był sztywny i zamknięty. W ten sam sposób pojmowany był również system wychowania; jako całość zamknięta w swych metodach i środkach. Ksiądz Bosko zdecydowanie odciął się w wychowaniu od takiego rozumienia systemu, którego statyczność przepisów ograniczała wolność i swobodę działania. Opowiadał się on za systemem rozumianym dynamicznie, który wprawdzie posiada logiczną budowę, ale równocześnie nastawiony jest na rozwój i różnicowanie metod. Wielki praktyk wychowania twierdził, że tylko tak rozumiany system zdolny jest dostosować się do warunków historycznych i środowiskowych, a zarazem docierać do konkretnego, żywego człowieka. System prewencyjny Jana Bosko apróbował zatem to wszystko, co pozytywnego proponuje kultura i „cywilizacja” określonego środowiska, a więc „humanistyczny charakter”, który odrzuca to wszystko, co sztywne i powiązane z ciasnotą widzenia i krótkowzrocznością oraz otwarty i szczery „optymizm”, zdolny zrozumieć wszystkich, daleki od małostkowych i doktrynerskich nacisków. Znaczenie systemu prewencyjnego zasadza się jednak nie tyle na genialności i oryginalności ujęcia, ile na duchu chrześcijańskim, wcielonym przez Jana Bosko w życie w sposób szczery i konsekwentny; na „odkryciu” potrzeby miłości wychowawczej jako odpowiedzi na radykalną potrzebę każdej osoby, żeby „kochać i być kochanym”.

Tym, co wyróżnia ks. Bosko pośród innych wychowawców jest zatem zdecydowane pójście w kierunku pozytywnego oddziaływania. Głęboka refleksja nad człowiekiem doprowadziła go do wniosku, że przecież dobro jest czymś pierwszym i właściwym w naturze ludzkiej. Dlatego też cały jego system nastawiony jest przede wszystkim na odkrycie potencjalnych sił dobra, tkwiących w człowieku. Nie oznacza to zamknięcia oczu na fakt istnienia zła, jednak jego likwidacja występuje tutaj nie jako zamierzenie centralne, ale jako konsekwencja rozwoju dobra. Dlatego też system prewencyjny podchodzi do młodzieży nie z nastawieniem ujarzmiającym, ale wyzwalamym wartości, stwarzając młodemu człowiekowi warunki do wzrastania w dojrzałości społecznej i religijnej. Rozwój dobra daje gwarancję psychicznej równowagi, szanuje – a nie wyniszcza – wrodzone zadatki wychowanka, nie łamie go wewnątrz, ale wyzwala nowe energie i mobilizuje do działania.

Ksiądz Bosko stworzył więc i stosował w swej działalności pedagogicznej niewątpliwie oryginalny system wychowawczy, którego cechą rozpoznawczą stanowiła miłość

wychowawcza złączona z ludzkim zrozumieniem wychowanków i praktyką życia chrześcijańskiego. Z tej perspektywy każdy młody człowiek wart jest szczególnej troski, wyzwalającej ku pełni człowieczeństwa, bez względu na stan i sytuację w jakiej się znajduje. Projekt wychowawczy księdza Bosko konkretyzują zatem podstawowe zasady ujęte w trójmian: rozum, religia, miłość i dopełnione przez twórczą i nacechowaną spontanicznością obecność wychowawcy wśród wychowanków.

- *Rozum* – w pedagogii Jana Bosko jest zasadą realizmu pedagogicznego i roztropności wychowawczej. Wychowanie oparte na rozumie, wprowadza do systemu prewencyjnego optymistyczny humanizm, który każe wierzyć w naturalne i nadprzyrodzone „bogactwo” człowieka. Nie ignoruje on słabości człowieka, lecz przede wszystkim podnosi jego zalety i zatrzymuje wszystko to, co jest dobre. W tym kontekście uznaje się w każdym młodym człowieku, choćby biednym i ze śladami różnych negatywnych doświadczeń, istnienie źródła energii wystarczającej, do tego ażeby go duchowo i społecznie wzmocnić i pozwolić mu właściwie żyć i rozwijać się. Ponadto „rozum” jako jedna z kluczowych zasad systemu prewencyjnego w praktyce pedagogicznej, dąży do uregulowania wszelkich stosunków międzyosobowych w środowisku wychowawczym. W myśl tej zasady w wychowaniu wszystko powinno być rozumne; regulamin, polecenia, zarządzenia, kary, nagrody, wypowiedane sądy przez nauczyciela czy wychowawcę. To wszystko w tym celu, aby młody człowiek mógł zaspokoić dwie fundamentalne potrzeby: działanie z wolnego wyboru i potwierdzenie własnej tożsamości (Niewęglowski, 2000). W systemie prewencyjnym „rozum” jest więc czynnikiem gwarantującym rozwój zdrowych i zrównoważonych osobowości wychowanków, tj. wolnych, odpowiedzialnych w podejmowaniu decyzji, dyspozycyjnych w dawaniu siebie innym, gotowych do prowadzenia intensywnego życia społecznego i duchowego.

- *Religia* – jako istotny element systemu prewencyjnego wskazuje, że w wychowaniu ważne są nie tylko naturalne możliwości wychowanka, ale także to, co stanowi o transcendencji i nadprzyrodzoności jego bytu. Ksiądz Bosko był przekonany, że warunkiem skuteczności wychowawczej jest „religia”, rozumiana jako wewnętrzna zasada pedagogiczna, rzutująca na treść, formy i środki wychowania i edukacji. W proponowanym przez niego „zamyśle wychowawczym” zasada religijności występuje między zasadą rozumności i miłości, wiążąc obydwie wewnętrznie (Misiaszek, 2012). Klimat religijnego wychowania ukierunkowany jest przede wszystkim na wewnętrzne ubogacenie wychowanka oraz na sumienne i pełne entuzjazmu i twórczego zapału podjęcie przez niego swoich codziennych obowiązków, którymi są radość, nauka, posłuszeństwo, praktykowanie miłości Boga i bliźniego oraz spełnianie swoich codziennych praktyk religijnych (Niewęglowski, 2000). Nie można zatem należycie pojąć, ani określić myśli pedagogicznej Jana Bosko bez tego jej religijnego odniesienia. I nie jest to sprawa jedynie religijnego wychowania. Chodzi tu bowiem raczej o religijny rdzeń całego życia, obejmujący i przenikający zarówno wychowanków jak i wychowawców; integrując ich w prawdziwe środowisko wychowawcze.

- *Miłość* – zasadę miłości wychowawczej w systemie prewencyjnym można również określić jako „dobroć”, która uwidacznia się w postawie wychowawcy i charakteryzuje się z troskaniem o rozwój wychowanka, pragnieniem dla niego dobra zarówno tego ludzkiego, jak i nadprzyrodzonego. W praktyce pedagogicznej oznacza to, że relacje wychowawcze przepojone są ową głęboką dobrocią, przez którą wychowawca staje się przyjacielem młodzieży, tworząc w grypie wychowawczej klimat prawdziwej i wyzwalającej „obecności pedagogicznej”. Młodzież – jak podkreślał ks. Bosko – ma nie tylko wiedzieć, że jest otaczana szacunkiem ale powinna tego doświadczać w codziennym kontakcie z wychowawcami (Bosko, 1986). Chodzi tu o codzienną postawę wychowawczą wobec młodzieży, która nie jest ani zwykłą miłością ludzką, ani też samą miłością nadprzyrodzoną. Jest to rzeczywistość złożona, która zakłada dyspozycyjność, zdrowe zasady i odpowiedni sposób

postępowania (Jan Paweł II, 2000). Wychowanie oparte na „miłości” nie polega na uleganiu wszelkim zachciankom młodego człowieka, ale na działaniu sprzyjającym asymilacji wartości, które mają stanowić podstawę jego dojrzałej osobowości. Wszystko to wymaga od wychowawcy bycia do dyspozycji młodzieży, autentyczności i umiejętności dialogu, co rodzi między nim a wychowankiem zażyłość i zaufanie, a to z kolei jest niezbędnym warunkiem jego skuteczności w pracy wychowawczej.

Niemniej ważnym elementem systemu prewencyjnego jest również – „obecność wychowawcza”, najczęściej określana jako tzw. asystencja, która jest stałą formą obecności wychowawcy wśród młodzieży. Podstawowym bowiem zadaniem wychowawcy, w koncepcji pedagogicznej Jana Bosko jest aktywne uczestnictwo w procesie kształtowania osobowości wychowanka. Jego kontakt z wychowankiem jest nieodzowny, a także wielokierunkowy. Obecność wychowawcy wśród młodzieży powinna zatem wyrażać akceptację dla jej pozytywnych skłonności i zainteresowania, ale w taki sposób, by uczyła młodych działać świadomie i z wyboru, zgodnie z przyjętymi wartościami. Jego obecność wśród podopiecznych wynika najczęściej z faktu, że korzystniej jest uprzedzać negatywne doświadczenia wychowanków, niż potem czynić wiele wysiłku, aby je usuwać z ich życia. Z czasem staje się on również dla wielu młodych przewodnikiem, pomagając im właściwie i skutecznie prowadzić rozwój własnej osobowości oraz rozwiązywać napotymane w życiu problemy i trudności. Obecność wychowawcy pośród wychowanków jest więc działaniem pozytywnym, ukierunkowującym wychowanka na dobro przez osobę wychowawcy.

W tym ujęciu „obecność wychowawcza” zmierza ostatecznie do tego, aby sam wychowanek nauczył się czuć nad sobą, aby potrafił prowadzić dialog z wychowawcą w klimacie szczerości i zaufania. Należy jednak dodać, że działanie wychowawcze, podejmowane przez pedagoga, bez dojrzałej postawy dobroci, zaufania, szacunku wobec wychowanka, staje się zwyczajnym formalizmem. Czuwanie zamienia się wówczas w pilnowanie. Wszystko zależy od osobowości wychowawcy. Jan Bosko często powtarzał, iż młodzież ma na tyle czułe serce, że pozna dobro (Niewęglowski, 2000). Wychowawca swoją działalność pedagogiczną musi więc zaczynać od postawy pozytywnej, od szacunku i uważnego słuchania, od pomagania w poznawaniu prawdy, w realizacji dobra i w kontemplacji piękna. Jest to życzliwe pobudzanie wychowanka do dojrzałości społecznej i chrześcijańskiej, ale zawsze w sposób wolny.

3 System prewencyjny odpowiedzią na współczesne problemy wychowania społeczno-religijnego młodzieży

Młodość jest bogactwem i szansą człowieka, okresem szczególnie intensywnego odkrywania swojego „ja”, zdolności i możliwości drzemających w konkretnym, jedynym i niepowtarzalnym ludzkim istnieniu, w które jest wpisany cały program przyszłego życia. Młodość niesie ze sobą jednak zarówno poczucie niepewności, bezradności i wątplenia, ale również otwartość, zapał i poświęcenie, jest okresem istotnych zmian zachodzących w życiu młodego człowieka (Komorowska, 2009). W tym kontekście zadaniem wychowania społeczno-religijnego powinno być zawsze jasne i otwarte wysuwanie wobec młodych myśli ewangelicznej i stawianie im Chrystusa jako ideału „nowego człowieka”, zdolnego do odnowy otaczającego go świata. Stąd właściwie ustawione wychowanie społeczno-religijne powinno być włączone w kształtowanie całej osobowości wychowanka, w centrum której znajduje się wolność. Ta zaś musi być ukierunkowana na dobro i rozumiana jako umiejętność trafnego wyboru wartości ludzkich i nadprzyrodzonych (Misiaszek, 2012).

Z tej perspektywy przesłanie wychowawcze Jana Bosko nie straciło na swej aktualności. Czas pozytywnie zweryfikował ideały, na które ks. Bosko postawił w swoim

życiu. Istota jego myśli pedagogicznej pozostaje niezmienna jako trwała wartości, która określa wszelkie nowe propozycje wychowania młodzieży w ramach systemu prewencyjnego. W tej spuściznie znajdują się bowiem przesłanki na najbardziej adekwatną i wyczerpującą odpowiedź na współczesne społeczne i religijne problemy i oczekiwania młodzieży. Nie ulega zatem wątpliwości, że Jan Bosko może stanowić dla wielu współczesnych pedagogów wzór wychowawcy godny naśladowania; gdyż był on prawdziwym „mistrzem” w dziedzinie wychowania, całkowicie oddanym sprawom młodzieży, która w wieku dorastania przeżywa najpiękniejszy, ale i najtrudniejszy okres w życiu.

Wierność młodzieży jest istotnym i ważnym punktem odniesienia współczesnego programu wychowania społeczno-religijnego młodych w ramach systemu prewencyjnego, sprawia bowiem, że program ten jest nieustannie twórczy i wierny zarazem, tkwiący korzeniami w tradycji zapoczątkowanej przez księdza Bosko, a równocześnie ciągle nowatorski. Warunkiem nieodzownym jest tu wrażliwość na potrzeby i problemy współczesnego świata młodzieżowego, połączona z kompetencją i umiejętnością w ich rozwiązywaniu i analizowaniu, zakorzeniona w miłości do młodzieży. Warto zatem wskazać przynajmniej niektóre węzłowe problemy (Cian, 1991), jakie napotykają współcześnie młodzi ludzie w swoim życiu:

- wyobcowanie – młodzież jako grupa ma niewielki wpływ na sytuację „świata dorosłych”, a zatem jej opinie nie odgrywają znaczącej roli w dziedzinie społecznej.
- trudności w zakresie identyfikacji i określenia swojej tożsamości – status społeczny młodzieży, która przeżyła czy przeżywa sytuacje kryzysowe, nie sprzyja łatwemu utożsamianiu się z własną rodziną czy szerszym społeczeństwem.
- postępująca unifikacja – narzucająca młodemu człowiekowi z góry określony sposób postrzegania otaczającego go świata i zjawisk w nim zachodzących. Wywołuje to u młodego pokolenia ograniczenie rozwoju indywidualnych zdolności w zakresie oryginalnego i twórczego myślenia i działania oraz nowatorskiego wykorzystania własnego potencjału intelektualnego.
- fragmentaryzacja „duchowa” – będąca efektem procesu stopniowego zacierania się w życiu młodego pokolenia struktury i dziedzictwa kulturowego w wyniku, którego rodzi się pogmatwany pluralizm ideologiczny, nie sprzyjający indywidualnemu przyswajaniu systemu wartości.
- zanikanie realizmu życiowego – we współczesnym świecie młodzi na co dzień spotykają się z różnego rodzaju skandalami, niesprawiedliwością, manipulowaniem opinią publiczną itp. Wszystko to sprawia, że wielu młodych poszukuje alternatyw dla aktualnego sposobu postępowania i wartościowania; chcą dokonać natychmiast radykalnych zmian w otaczającym ich świecie, czerpiąc natchnienie bardziej z tego, czego nie chcą, aniżeli z twórczej siły wynikającej z możliwych rozwiązań.
- fascynacja potęgą ekonomiczną – wśród młodych często funkcjonuje zasada „więcej mieć”, stąd coraz bardziej upowszechnia się między nimi przekonanie, że za pomocą pieniędzy można wszystko osiągnąć.
- dezorientacja w życiu religijnym i moralnym – świat aspiracji młodego pokolenia przypomina kalejdoskop, obejmujący cały wachlarz możliwych postaw, poczynwszy od egocentryzmu, aż po pełen poświęcenia altruizm. W takim kontekście dokonują się znaczące przeobrażenia w indywidualnych postawach religijnych i moralnych młodego pokolenia. Bardzo często młodzi - w imię własnej wolności – kontestują i odrzucają tradycyjne wartości i autorytety moralne, narażając się jednocześnie na możliwość manipulacji i instrumentalizacji w dziedzinie życia religijno-moralnego.

Współczesna młodzież nie ma zatem tak silnie ukształtowanej potrzeby stabilizacji życiowej, jak poprzednie pokolenia, a wręcz przeciwnie postrzega ją z dużą dozą sceptycyzmu i podejrzliwości. Stąd nie boi się zmian, co więcej nawet z dużym zainteresowaniem ich oczekuje. Dorosłym niekiedy trudno zrozumieć sposób myślenia i postrzegania rzeczywistości przez współczesną młodzież. Wydaje się im, że młodzi ludzie postrzegają świat powierzchownie, fascynuje ich codzienność, delectowanie się drobiazgami, a to co dla nich ważne, dla dorosłych wydaje się banalne i trywialne; że pozbawieni są głębi i nie dostrzegają istot człowieczeństwa. Jednak spojrzenie na młodego człowieka żyjącego w określonej przestrzeni społecznej z perspektywy jego rozwoju pozwala nam dostrzec jego ogromny wysiłek w poszukiwaniu i gromadzeniu nowych doświadczeń, które posłużą mu przygotowaniu do dorosłego życia. W tej twórczej pracy nad sobą młodzież musi doświadczyć ze strony dorosłych głębokiej, szczerej i trwałej akceptacji. Jak stwierdza A. Wery dopiero to tworzy klimat niezbędny do prawidłowego rozwoju ich osobowości, a w przyszłości daje im możliwość pełnego włączenia się w życie społeczne (Very, 1988). Młodzież traktowana przez rodziców i środowisko wychowawcze poważnie, doceniana i szanowana, znajduje w takiej akceptacji jeden z podstawowych warunków określających i potwierdzających godność osoby ludzkiej.

System prewencyjny stwarza zatem niezbędną dla rozwoju młodego człowieka przestrzeń, w której ma on poczucie, że jest akceptowany przez innych, zarówno jako jednostka ale również jako członek szerszych zbiorowości społecznych:

- którego oryginalne cechy są uznawane;
- który ma możliwość działania i prawo do osobistych doświadczeń;
- który wraz z wiekiem korzysta z coraz szerszego marginesu swobody;
- który w rodzinie jest kochany, a w innych środowiskach wychowawczych jest szanowany i doceniany;
- który ma możliwość udowodnienia własnego zaradności i niepowtarzalności;
- który ma prawo być prowadzony i kierowany autorytetem dorosłych.

Wielu współczesnych rodziców i wychowawców nie chce jednak bądź też nie umie w sposób właściwy zapewnić młodzieży poczucia akceptacji. Dla młodego człowieka oznacza to, że albo bywa jawnie odrzucany, albo akceptowany tylko wtedy, kiedy spełnia pewne warunki ustalone przez dorosłego. Autentyczne zaś i pełne troski pochylenie się nad problemami młodego człowieka w systemie prewencyjnym księdza Bosko sprawia, że zyskuje on poczucie pewności siebie, własnej wartości, siły, a także poczucie, że jest pożyteczny i potrzebny na świecie. Taki młody człowiek ma ochotę i energię by działać, nawiązywać kontakty, pokonywać przeszkody i niepowodzenia. Jego pomyślny rozwój, prowadzi do wystąpienia u niego potrzeby samourzeczywistnienia się wyrażającej się pragnieniem stawania się coraz bardziej dojrzałym i odpowiedzialnym za swoją przyszłość.

Szansę na dotarcie do młodzieży z ofertą uwzględniającą ich potrzeby społeczne i duchowe ma tylko wychowawca otwarty i wrażliwy, pełen sympatii i poświęcenia dla młodego człowieka – jednym słowem, pedagog, który aktywnie uczestniczy w życiu młodzieży. Bardziej dąży do wspólnych poszukiwań prawdy z młodymi niż do stosowania gotowych recept. Wychowawca bowiem prawdziwie szukający dobra młodzieży potrafi dostrzec – podobnie jak czynił to Jan Bosko - że młodzież przeżywająca różnorodne trudności nosi jednak głęboko ukryte w swoim sercu zarodki dobra, kocha życie, jest solidarna, ma poczucie wspólnoty i umie się organizować. Jeśli jednak młody człowiek nie spotka w swoim otoczeniu osób znaczących, mogących wywrzeć na niego pozytywny wpływ, w przyszłości nie będzie w stanie w sposób właściwy przystosować się do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie.

Oryginalność zatem systemu prewencyjnego Jana Bosko w pracy pedagogicznej wyraża się przede wszystkim w umiejętnym sposobie wykorzystania wartości tradycyjnych. W działalności wychowawczej system prewencyjny stanowił bowiem spójny związek przekazywanych i życiowo połączonych wartości, zmierzających do promocji człowieka, otwarcia go na orędzie ewangeliczne i na pełne uczestnictwo w życiu społecznym i religijnym (Niewęglowski, 2000). Wychowanie dojrzałego i w pełni odpowiedzialnego człowieka stanowiło dla Jana Bosko podstawową sprawę w dziedzinie szeroko rozumianych przemian społeczno-moralnych. A ponieważ wyczuwał, że pokolenie starsze było niezdolne do dokonania takich zmian, tym bardziej pokładał nadzieję w młodzieży. Lecz młodzież trzeba było najpierw wychować do tych celów. Stąd też jego działalność zmierzała do ukształtowania człowieka społecznie i religijnie dojrzałego. Człowiek młody po ludzku i chrześcijańsku dojrzały i odpowiedzialny, był według niego najbardziej predysponowany do podjęcia społeczno-moralnej odnowy społeczeństwa w każdym czasie.

4 Refleksja końcowa

Wychowanie społeczno-religijne młodzieży według założeń pedagogicznych księdza Jan Bosko zdobywa dziś coraz większą popularność wszędzie tam gdzie istnieje nagleca potrzeba niesienia pomocy i wsparcia biednej i zagubionej młodzieży. Jest to ciągle niezawodna propozycja wychowawcza, zdolna zafascynować pedagogów i młodzież, czyniąc ich ludźmi wolnymi i twórczymi na płaszczyźnie życia społecznego, kulturalnego i religijnego. System prewencyjny, który ksiądz Bosko stosował w swoich zakładach wychowawczych, szkołach i oratoriach przeciwstawiał się jakiegokolwiek stygmatyzacji i dyskryminacji młodych ludzi ze względu na ich predyspozycje osobowe czy status społeczny; wszelkimi środkami pomagano natomiast młodym by osiągnęli sukces edukacyjny na miarę swoich możliwości.

System prewencyjny Jana Bosko stwarza młodzieży niepowtarzalną szansę do pogłębienia tego, co naturalne, o to, co nadprzyrodzone, zaprasza do posiadania życia w całej pełni. W tym tkwi istota pedagogii Jana Bosko przez niego przeżytej i proponowanej współczesnym wychowawcom; jest pedagogia, która buduje na głębokiej jedności między naturą, a „łaską wiary”. W tym ujawnia się swoistość propozycji wychowawczej i styl działania księdza Bosko, który sposób naturalny prowadzi młodzież do przyjęcia odpowiedzialności za swój rozwój w wymiarze społeczno-religijnym. Dla współczesnego pedagoga kierującego się w działaniu wychowawczym wskazaniami systemu prewencyjnego oznacza to przede wszystkim umiejętność twórczego wzbogacania ducha i umysłu u młodzieży. Wymaga to od niego stania się dla nich autorytetem i zarazem „mistrzem życia”, który przyczynia się do zapewnienia równowagi między rodzącą się u młodych potrzebą wolności i niezależności, a uznaniem i poszanowaniem, praw i wartości będących dorobkiem minionych pokoleń.

Bibliografia

- BOSKO, J. 1986. *List o stanie oratorium*. In: *System zapobiegawczy św. Jana Bosko*. Cian, L. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 1986. s.249-261. L.dz.271/WSI/86
- BUKOWSKI, A., LUBAŚ, M., NOWAK J. 2006. *Zarządzanie przestrzenią. Globalizacja, etniczność, władza*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2006. 126 s. ISBN 83-2332-068-3
- CIAN, L. 1991. *Wychowanie w duchu ks. Bosko*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 1991. 291 s. 10. L.dz. 102/WSI/90
- GAJDAMOWICZ, H. 2010. *Postmodernistyczna wizja człowieka. Kontekst pedagogiczny*. In: *Antropologiczna pedagogika ogólna*. Ed. Nowak, M., Magier, P., Szewczak, I. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2010, s. 137-148. ISBN 978-83-7548-038-2
- GOETZINGER, W. 2002. *Matka Świętego. Matusia Małgorzata*. Kraków: Wydawnictwo Poligrafia Salezjańska, 2002. 56 s. ISBN 83-86473-22-3
- JAN PAWEŁ II., 2000. *Ojciec i nauczyciel młodzieży*. In: *Ksiądz Bosko i jego system wychowawczy*. Ed. Niewęglowski, J. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 2000, s. 51-70. ISBN 83-7201-082-X
- KOMOROWSKA, B. 2009. *Problemy tożsamościowe ucznia w wieku gimnazjalnym*. In: *Kreowanie tożsamości szkoły*, č. 2. Ed. Chałas, K., Komorowska, B. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2009, s. 309-318. ISBN 978-83-7363-897-6
- KOSTRUBIEC, B. 2004. *Obrazy postmodernizmu. Badania empiryczne obrazu siebie i obrazu Boga u zwolenników postmodernizmu*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2004. 268 s. ISBN 83-7363-161-5
- MAGIER, P. 2011. *Naturalizm a pojęcia dziecka w pedagogice*. In: *Głodne dzieci w Polsce*. Ed. Kempki, Cz. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011, s. 209-224. ISBN 978-83-7702-345-7
- MELOSİK, Z. 2007. *Teoria i praktyka edukacji wielokulturowej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2007. 412 s. ISBN 978-83-7308-706-4
- MISIAK, W. 1999. *Proces społeczny*. In: *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*. Ed. Lalak, D., Pilch, T. Warszawa: Wydawnictwo Akademiękie "Żak", 1999, s. 211-212. ISBN 83-88149-12-1
- MISIASZEK K. 2012. *Budowanie na fundamentach Źródła wybranych systemów wychowawczych*. In: *Drogowskazy wychowania*. Ed. Wilk, S., Kiciński, A. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2012, s. 81-94. ISBN 978-83-7702-403-4
- NIEWĘGŁOWSKI, J. 2000. *Charakterystyczne cechy wychowawcy w stylu ks. Bosko*. In: *Ksiądz Bosko i jego system wychowawczy*. Ed. Niewęglowski, J. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 2000, s.176-189. ISBN 83-7201-082-X
- NIEWĘGŁOWSKI, J. 2011. *Wychowawczo-społeczna działalność salezjanów w Polsce w latach 1898-1989*. Warszawa: Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego, 2011. 726 s. ISBN 978-83-7201-432-0
- OKOŃ, W. 1998. *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademiękie "Żak", 1998. 468 s. ISBN 83-86770-96-1
- SPAŁEK, A. 2005. *Wybrane zagadnienia życia współczesnej młodzieży w aspekcie właściwej hierarchii wartości*. In: *Wartości w pedagogice*. Ed. Furmanek, W. Rzeszów-Warszawa: Uniwersytet Rzeszowski, 2005, s. 360-372. ISBN 83-7300-501-3
- VERY, A. 1988. *Wychowanie w rodzinie*. In: *Rozprawy o wychowaniu*. Ed. Debesse, M., Miałarek, G. Warszawa: PWN, 1988. 372 s. ISBN 83-01-07197-4
- WEINSCHENK, R. 1996. *Podstawy pedagogiki Księdza Bosko*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 1996. 208 s. ISBN 83-86655-44-7